

nezavisnost Hrvatske pristajao je samo na savez s Ugarskom uperen protiv eventualnih novih pokušaja uvođenja austrijskog apsolutizma.

Sabor je jednodušno odbio i zahtjev da pošalje zastupnike u centralističko carevinsko vijeće. Međutim, do diferencijacije je došlo u pitanju općenitog odnosa Hrvatske i austrijskih zemalja. Većina sabora — unionisti i zastupnici iz Vojne Krajine — nije htjela (kao ni većina u Ugarskom saboru) priznati postojanje bilo kakvih zajedničkih interesa, pa prema tome ni zajedničkih poslova s austrijskim zemljama. Dio narodnjaka, među njima velik dio najistaknutijih tadašnjih hrvatskih političara (Strossmayer, Rački, Mažuranić, Kukuljević, Mrazović i drugi) priznavali su u toku povijesnog razvoja nastale zajedničke interese, te su predlagali da se povedu pregovori kako bi Hrvatska regulirala svoje odnose ne samo s Ugarskom, nego i s austrijskim zemljama. Kvaternik je glasao s većinom protiv tog prijedloga ma da je bio svjestan da je odluka većine — koja je odbila ne samo priznanje zajedničkih interesa, nego i same pregovore o reguliranju odnosa s austrijskim zemljama — veze Hrvatske ograničila isključivo na Ugarsku, time stavila Hrvatsku u pasivan položaj u procesu preuređenja Habsburške monarhije i ograničila joj mogućnost da utječe na vlastitu sudbinu.

Kvaternik je u svom prijedlogu »temeljno državnog zakona« za Hrvatsku iznio vlastita shvaćanja o tome na kojim bi se principima morali zasnivati odnosi Hrvatske prema Ugarskoj i austrijskim zemljama. U njima je polazio od principa suvereniteta hrvatskog naroda koji od nekih svojih prava može odustati jedino dobrovoljno i u pregovorima sabora (kao nosioca tog suvereniteta) s krunom. On je predlagao pretvaranje Habsburške monarhije u zajednicu država međusobno povezanih jedino vladarevom osobom, dakle združenih u personalnu uniju. Nije priznao nikakvih državnih veza s Ugarskom i nikakvih zajedničkih interesa Hrvatske s austrijskim zemljama. Popustio je utoliko, što je prihvatio postojanje nekih zajedničkih poslova za sve zemlje Habsburške monarhije (vanjskih poslova, rata, trgovine i financija), ali je i u tim poslovima za svaku odluku zahtijevao suglasnost Hrvatske preko predsjednika njezine vlade kao »posrednika među kraljem hrvatskim i carem austrijskim«. Kvaternik je predlagao da njegov ustavni nacrt bude temelj na kojem bi se povelili pregovori između hrvatskog sabora i krune. Njegov prijedlog dobio je u saboru laskave pohvale, ali je bio ocijenjen kao nerealan. Kvaternik je bio svjestan da sa svojim prijedlogom u saboru neće prodrijeti, ali je nastojao utjecati na sabor da svojim odlukama ne veže Hrvatsku ni uz Ugarsku ni uz Austrijske zemlje kako bi ona sačuvala neokrnjeno svoje državno pravo i slobodnih ruku dočekala povoljnije prilike.

Pošto je Hrvatski sabor zbog svojih zaključaka bio raspušten, nastupilo je razdoblje u kojem je Schmerlingov centralistički režim počeo vršiti pritisak na Hrvatsku kako bi u novom saboru dobio većinu koja bi pristala na ulazak u carevinsko vijeće. Kao odlučan protivnik tih nastojanja Kvaternik je zbog stavova iznesenih u drugom svesku svojih »Političkih razmatranja« (gdje je upozoravao Austriju da će vanjske sile intervenirati ako ne zadovolji hrvatske interese i navješćivao propast Austrije) bio 1862. osuđen na zatvor, a zatim 1863. god. kao ruski podanik proganjan iz zemlje.

Drugo izgnanstvo 1863.—1867.

Kvaternik je najprije otišao u Pariz, gdje je pokušao ponovo dobiti podršku, a svoje akcije povezo je s poljskim ustankom (1863.—64.) predlažući francusko-poljsko-hrvatsku suradnju. Zatim se preko češkog emigranta Friča povezo s poljskom narodnom vladom koja je radila na okupljanju svih snaga neprijateljskih Austriji — Italiji, te mađarske, češke i rumunjske emigracije. Francuska je podržavala tu akciju. U službi poljske vlade Kvaternik je 1864. god. otišao u Italiju gdje nastoji ostvariti suradnju s Italijom i mađarskom emigracijom radi iskrcavanja talijanskih, mađarskih i hrvatskih trupa pod vodstvom Garibaldija na hrvatskoj obali i dizanja ustanka u Hrvatskoj. Svojim djelovanjem uspio je da u ugovoru između poljske i mađarske emigracije Mađari priznaju Hrvatskoj nezavisnost u odnosu na Ugarsku. Kvaternik je preko poljskih agenata održavao dodir s Hrvatskom, gdje je stvorena narodna vlada (A. Starčević, M. Bogović i D. Kušlan) koja je u trenutku iskrcavanja imala pozvati narod na ustanak. Kvaternik je uskoro došao u sukob s Talijanima koji su svojatali Istru i Dalmaciju, a prema mađarskoj emigraciji (usprkos sporazumu s njom) zadržao je nepovjerenje. Rezultat je bila »Promemoriya« poljskoj narodnoj vladi u kojoj je razradio francusko-poljsko-hrvatski sistem suprostavlajući ga englesko-talijansko-mađarskom sistemu. Nakon propasti poljskog ustanka prekinuta je suradnja poljske emigracije s Kvaternikom i od tada Kvaternik djeluje sam.

Godine 1865. pokušao je provesti samostalno akciju dizanja ustanka u Hrvatskoj, tražeći od Italije jedino financijsku pomoć. Uputio je u Dalmaciju vojnog bjegunca A. Rakijaša s kojim se sreo u Italiji sa zadatkom da izvidi situaciju u Hrvatskoj i izvrši pripreme za dizanje ustanka, ali je Rakijaš uskoro uhvaćen i osuđen kao vojni bjegunac. U toku prusko-talijanskog rata 1866. Kvaternik je također ostao izoliran od svih akcija koje su se plele oko tog rata. Godine 1867. Kvaternik, ovaj put sasvim neovisno, opet šalje Rakijaša u domovinu, ali je ovaj i opet u Dalmaciji uhvaćen. Nakon svih neuspjelih saveza Kvaternik je, iz-

gleda, došao do zaključka, da Hrvatska mora sama izvojevati svoju slobodu, a vanjske sile same će iskoristiti priliku da u toku hrvatskog ustanka zadovolje svoje interese na račun Austrije. To je bio put koji će ga odvesti u Rakovicu.

Rad u Hrvatskoj 1867.—1871.

U toku drugog Kvaternikovog izgnanstva prilike u Hrvatskoj temeljito su se promijenile. Narodna stranka pocijepala se, a Samostalna narodna stranka na čelu s kancelarom Mažuranićem, koja je (dobivši obećanje da će Dalmacija biti sjedinjena na sjevernom Hrvatskom) pristala na ulazak Hrvatske u carevinsko vijeće, nije uspjela ostvariti svoj cilj. Na izborima 1865. pobijedila je opoziciona Narodno-liberalna stranka. Međutim je ugarski sabor priznao zajedničke poslove za čitavu Monarhiju i time otvorio mogućnost sporazuma s Bečom. Zbog toga je zajedničke poslove sada priznao i hrvatski sabor i nastojao se sporazumjeti s Mađarima prije nego se oni sporazumuju s Bečom, ali je već bilo kasno. Poraz koji je Austrija doživjela 1866. (zbog kojeg je izgubila Mietačku oblast, morala napustiti Njemački savez i odreći se misli da pod svojom hegemonijom provede ujedinjenje Njemačke) i neizvjesnost o daljnjim namjerama Prusije gurnuli su dvor prema nagodbi s Mađarskom. Tako je 1867. sklopljena austro-ugarska nagodba kojom je vlast u Habsburškoj monarhiji podijeljena između austro-njemačkih i mađarskih vladajućih slojeva, a Hrvatska je prepuštena Mađarskoj. Time je završen proces unutrašnjeg preuređivanja Habsburške monarhije, započet padom Bachovog apsolutizma.

Kvaternik se vratio u Hrvatsku god. 1867., nakon amnestije političkih krivaca proglašene povodom krunidbe Franje Josipa za mađarskog kralja. Tu je zatekao kao namjesnika banske časti (kasnijeg bana) L. Raucha, čiji je zadatak bio da provede hrvatsko-ugarsku nagodbu, što je doista 1868. nakon izbornih naslija i uspio uz pomoć mađarona. Nastojeći dobiti otpust iz ruskog podaništva kako bi osigurao svoj boravak u Hrvatskoj i stekao sigurnost u političkom djelovanju, Kvaternik je stupio u vezu s Rauchom, ali je ta veza imala i politički cilj. Zajednički interes našli su u stavu prema Bosni, Krajini i u neprijateljstvu prema narodnjacima. Kvaternik je tada nastojao stvoriti pravašku stranačku organizaciju i pokrenuti stranačko glasilo. Doista 1868. počinje izlaziti list »Hervat«, a zatim »Hervatska« u kojima Kvaternik dalje razrađuje pravašku ideologiju u svim njenim elementima, šteti mađarone (s čijim je umjerenijim kriom nastojao postići sporazum), a nesmiljeno napada narodnjake optužujući ih da su svojom politikom od 1861. dalje svjesno izdavali interese Hrvatske. Dok je oslonac svoje politike i dalje tražio u Francuskoj Napoleona III Raucha je iznio planove o preu-

ređenju Habsburške monarhije na trijalističkom principu, tj. o izdizanju Hrvatske kao trećeg faktora uz Austriju i Ugarsku. Istovremeno je u knjizi »Istočno pitanje i Hrvati« (1868) iznio historijske argumente o ne samo pravu nego i misiji Hrvatske u rješavanju Istočnog pitanja, što se napose odnosilo na problem Bosne.

Prenaglašeni Kvaternikov katolicizam (koji inače nije bio netrpeljiv prema pravoslavlju) i suprotni stavovi njegovi i nekih mladih pravaša prema Pariškoj komuni doveli su godine 1871. do krize u Stranci prava. Dok su mladi pravaši pokušavali u »Hervatskoj« iznijeti pozitivne ocjene načela Komune, Kvaternik se oštro suprostavio videći u njima negaciju vjere, narodnosti i prava vlasništva. Kriza je međutim, završila kompromisom.

Rakovička buna 1871.

Dosljedan sebi Kvaternik je svoj životni put završio u toku pokušaja ustanka za oslobođenje Hrvatske. Njegova iskustva u emigraciji i procjena situacije u Hrvatskoj naveli su ga na taj čin koji je nesumnjivo bio već ranije zamislio. Još uvijek nije razjašnjeno koji su ga momenti naveli da upravo u tom trenutku pokuša upotrijebiti to krajnje sredstvo za oslobođenje Hrvatske. Nadu u uspjeh moglo mu je dati neraspoloženje u Vojnoj Krajini (na koju je uvijek i u izgnanstvu računao) zbog vijesti o razvojačenju, o predaji pod mađarsku vlast i glasina o prodaji krajiških šuma. Ogorčen napadima i insinacijama političkih protivnika, rozačaran neuspjelom kandidaturom na saborskim izborima, potresen padom Napoleona III. u ratu s Prusijom, vjerojatno je došao do zaključka da je nastupilo vrijeme kada mora ispuniti svoju misiju (u koju je duboko vjerovao) i dovesti do oslobođenja Hrvatske. Ustanak je pokušao dignuti uz pomoć svega nekolicine svojih pristaša iz redova Stranke prava. Krenuo je u Rakovicu da pobuni Vojnu Krajinu gotovo bez ikakve prethodne organizacije na terenu. Buna je započela 8. listopada 1871. u Bročancu, a zatim se proširila na Rakovicu. Pokušaj da se digne Drežnik nije uspio. Kvaternik je s vojskom od 1.800 ljudi krenuo prema Plaškom, odakle je očekujući nov priliv ustanika namjeravao krenuti dalje preko Karlovca prema Zagrebu. Međutim ustaničko područje bilo je ubrzo sa svih strana blokirano. Na vijesti o dolasku vojske pod komandom carskih oficira i o proglašenju prijevok suda započelo je osipanje ustanika. Od 1.800 ostalo je svega 400. Vraćajući se s ostalom vojske prema Rakovici u namjeri da prijeđe tursku granicu (ne znajući da je Rakovica već bila posjednuta, pa i sama granica blokirana od turske vojske) Kvaternik je 11. listopada kod sela Močila upao u zasjedu postavljenu od ljudi koji su dezertirali iz ustaničke vojske. Poginuli su svi vođe ustanka: Kvaternik, Vjekoslav Bach i Ante Rakijaš. Jedini je Rade Čuić uspio pobjeći u Bosnu.

Eugen Kvaternik bio je jedan od nekolicine najistaknutijih nosilaca hrvatske nacionalne i državne misli. Ovaj hrvatski građanski nacionalni revolucionar nosio je u sebi, u svojim nacionalnim, političkim i socijalnim shvaćanjima, značajke svog vremena i svoje sredine. Ali upravo po svojim osnovnim shvaćanjima, po svojoj borbi za slobodu i ujedinjenje Hrvatske, po dinamičnosti, požrtvovnosti i ljubavi prema svom narodu na čiji je oltar položio i svoj život Eugen Kvaternik spada u red velikana hrvatske prošlosti.

Nikša Stančić

EUGEN KVATERNIK I RAKOVIČKA BUNA

IZLOŽBA

ZIMA 1971/1972.

ARHIV HRVATSKE

POVIJESNI MUZEJ HRVATSKE
ZAGREB, MATOŠEVA 9

Razdoblje aktivnog političkog djelovanja Eugena Kvaternika, tj. od njegova odlaska u prvo izgnanstvo 1858. do smrti u toku neuspjele Rakovičke bune 1871. godine, dinamično je razdoblje prestrukturiranja evropske političke pozornice uspostavljene nakon poraza revolucije 1848/49. Odnos evropskih sila u borbi za hegemoniju u Evropi i odlučan utjecaj na rješavanje Istočnog pitanja, talijanski i njemački pokret za ujedinjenje, rad mađarske i poljske emigracije te nezadovoljstvo potčinjenih naroda unutar Habsburške monarhije doveli su u tom razdoblju u pitanje i sam opstanak te mnogonacionalne državne tvorevine, a istodobno je prisiljavali da se preuredi na novim temeljima kako bi se održala na životu.

Nakon pada Bachova apsolutizma god. 1859. bile su otvorene najrazličitije mogućnosti preuređenja Habsburške monarhije, a time i promjene u položaju Hrvatske. Otvorene su bile i mogućnosti da Hrvatska utječe na taj proces. On je, međutim, nizom naglih političkih zaokreta i teških unutrašnjih sukoba, mimo volje i interesa Hrvata završio uvođenjem dualizma 1867. S početka nesigurno, novo unutrašnje uređenje održalo se učvršćenjem političkih odnosa u Evropi, određujući bitno položaj Hrvatske sve do propasti Habsburške monarhije pola stoljeća kasnije.

Eugen Kvaternik živo je pratio sva ta zbivanja u Evropi i Habsburškoj monarhiji i nastojao u svakom trenutku pronaći elemente koji bi mogli biti od koristi Hrvatskoj. Kao nacionalni revolucionar želio je postići potpuno oslobođenje Hrvatske i ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, te je nastojao iskoristiti sve vanjske i unutrašnje čimbenike koji su mogli pomoći ostvarenju tog ideala. Po energiji koju je ulagao u taj rad, po dinamičnosti, smjelosti ideja, požrtvornosti, samoprijegoru Kvaternik je daleko nadmašivao svoje suvremenike, a njegov pokušaj oružanog ustanka za slobodu Hrvatske i žrtva koju je tada položio jedinstveni su u hrvatskoj povijesti druge polovine XIX. st.

Od 1825. do 1857. godine

Eugen Kvaternik rođen je 31. X. 1825. u obitelji Romualda Kvaternika, profesora povijesti na Kraljevskoj pravoslavnoj akademiji u Zagrebu. Vjerojatno je još u obiteljskom domu zavolio povijest svoga naroda na kojoj će kasnije temeljiti mnoga svoja politička shvaćanja. Skole je polazio u Zagrebu, Rijeci i Senju (gimnaziju, filozofiju i teologiju), a pedagogiju i pravo studirao je u Pešti, gdje je diplomirao godine 1847.

Još kao dječak, zadojen rodoljubljem u obitelji, živo je pratio političke borbe u ilirskom Zagrebu. Godine 1848. bio je, kao predstavnik Varaždina, član deputacije koja je caru podni-

jela hrvatska zahtijevanja. Zatim je, na poziv bana Jelačića, sa skupinom zagrebačkih mladića otišao u Požešku i Virovitičku županiju gdje se istaknuo u uvježbavanju dobrovoljaca i u dizanju rodoljubnog duha u njima. Bio je i član društva »Slavenzka lipo«. Premda će se kasnije kritički osvrtni na ilirizam i afirmirati čistu hrvatsku nacionalnu i političku misao, tragovi ilirizma, u obliku afiniteta prema slavenstvu, ostat će kod njega trajno prisutni.

U vrijeme Bachova apsolutizma, od 1851. god. djeluje kao odvjetnik u Brodu na Kupi u Gorskom Kotaru. Njegov nepokorni duh nije, međutim, mogao mirovati ni pod pritiskom apsolutističkog i germanizatorskog režima. U vrijeme Krimskog rata njegove su simpatije na strani slavenske Rusije. Svoje uvjerenje da će taj rat donijeti oslobođenje Hrvatskoj nije krio, te je zbog toga došao u sukob s režimom. Kao politički nepoćudnom oduzeto mu je pravo odvjetnikovanja. Pošto u Hrvatskoj nije mogao politički djelovati, odlučio je krenuti u dobrovoljnu emigraciju kako bi vanjske sile privolio da u svoje programe uvrste oslobođenje Hrvatske. Odlaskom u izgnanstvo otpočelo je njegovo aktivno političko djelovanje koje će trajati četrnaest godina. Polovinu tog vremena tj. sedam godina provesti će u izgnanstvu, tj. izvan Hrvatske i Habsburške monarhije.

Prvo izgnanstvo 1858.—1860.

Kvaternik je oči okrenuo najprije prema Rusiji. Početkom 1858. došao je preko Praga i Varšave u Petrograd. Politička situacija davala mu je nadu da će u Rusiji u svom antiaustrijskom djelovanju naći podršku. Austrija je u to vrijeme zbog neutralnog stava koji je bila zauzela u toku Krimskog rata ostala u Evropi izolirana. Napose je prema njoj bila neraspolažena Rusija koja je očekivala da će Austrija u tom ratu stati na njenu stranu i tako joj se odužiti za pomoć u gušenju mađarske revolucije. Kvaternik je u Petrogradu stupio u dodir sa slavjanofilskim krugovima ali svoju želju da stupi u rusku diplomatsku službu nije mogao ostvariti. Glavna smetnja kod ruskih političkih krugova bila je njegova pripadnost katoličkoj vjeroispovijesti. Kad je već izgubio svaku nadu i kada je pomišljao na odlazak iz Rusije, dobio je mjesto tajnog političkog agenta pod vidom službe u jednom ruskom parobrodarskom poduzeću. Primivši rusko državljanstvo otputovao je preko Moskve u Budimpeštu. Uskoro je međutim (u ožujku 1859.) došlo do razlaza između Kvaternika i službene ruske politike kojoj je u političkom djelovanju na Balkanu više odovario oslonac na Srbiju nego rad na oslobađanju Hrvatske. Iz iskustva s Rusijom i iz poznavanja

velikosrpskih tendencija proizlazi će njegova identifikacija ruskih i srpskih interesa, te sumnjičenje ilirstva i jugoslavenstva kao »krinke« iz koje se krije rad u korist »srbizma«, tj. »ruštine«.

Nakon raskida s Rusijom, a i zbog francusko-talijanskih priprema za rat protiv Austrije, Kvaternik je odlučio krenuti na Zapad, kako bi u sudbonosna zbivanja koja je očekivao uključio i hrvatsko pitanje. Nadu je polagao u Francusku Napoleona III. koja je, nasuprot legitimističkom principu, u svojoj vanjskoj politici zastupala nacionalni princip, što se napose ogledao u podršci Talijanima i njihovoj borbi za ujedinjenje i oslobođenje talijanskih pokrajina pod austrijskom vlašću. Od tog vremena, usprkos neuspjehu da Francusku stvarno zainteresira za hrvatsko pitanje, oslonac na »Napoleonide« ostat će konstantom Kvaternikove politike. Bio je uvjeren da Francuska — u svojoj težnji za hegemonijom u Evropi i na Sredozemlju i u nastojanju da u svoju korist riješi Istočno pitanje — mora uvidjeti važnost Hrvatske zbog njenog položaja na Jadrano (tj. Sredozemlju) i na Balkanu gdje su se u kompleksu Istočnog pitanja sukobljavali interesi velikih sila. Nadajući se da će predstojeći rat dovesti do pada Austrije, odlazi u Torino gdje se sastaje s Cavourom, zatim odlazi u Pariz gdje ističe hrvatsko pitanje nastojeći ga odvojiti od ugarskog, sastavlja proglaš koji do graničara na talijanskom bojištu stiže uoči bitke kod Solferina; u vrijeme priprema za iskrcavanje mađarske legije na hrvatskoj obali, postiže (izgleda) sporazum s mađarskom emigracijom (bio je formiran i hrvatski odbor) ali prema njoj zadržava rezerve zbog Kossuthovih ideja o očuvanju jedinstva ugarske krunice. Sve njegove nade u propast Austrije raspršile su se, međutim, primirjem u Villafranchi. Austrija je doduše izgubila Lombardiju, ali je, ma da uzdrmana, ostala na životu.

Knjigom »La Croatie et la Confederation italienne« koju je nakon toga tiskao u Parizu, Kvaternik je nastojao prikazati Evropi hrvatsko pitanje kao međunarodno, a ne unutrašnje austrijsko pitanje. U njoj historijskim argumentima dokazuje da Hrvatska nikada nije bila dio Ugarske, a da se njeni odnosi s dinastijom Habsburgovaca zasnivaju na međunarodnim ugovorima (dokument o izboru Ferdinanda Habsburškog za hrvatskog kralja 1527., hrvatska programatička sankcija 1712.) koje su Habsburgovci uvođenjem apsolutizma raskinuli i time izgubili pravo na hrvatsku krunu. Cara Franju Josipa, ukoliko se radi o njegovom pravu na naslov hrvatskog kralja, zbog toga naziva »samozvancem«. Rješenje političkog položaja hrvatskog naroda tada vidi u ostvarenju devize »Finis Austriae!« Uz pravo na samostalnost Kvaternik, opet argumentima historijskog i prirodnog prava, ističe i pravo na ostvarenje cjelokupnosti svih hrvatskih zemalja koje se, po njegovom shvaćanju, protežu od Drave do mora, od Soče do Bokane i od Julijskih Alpa do Drine. Slovence je, naime, smatrao

»planinskim Hrvatima«, a Srbe koji žive na teritoriju preko kojeg se proteže hrvatsko državno pravo smatrao je pravoslavnim Hrvatima. Ova knjiga je prvi poznati spis u kojem je cjelovito iznesena ideologija buduće Stranke prava. U svojim osnovnim elementima ta je ideologija nacionalno revolucionarna, oslobodilačka. S druge strane ona je nacionalno ekskluzivna i po tim elementima spada u red sličnih fenomena građanskog nacionalizma kakvi postoje u Evropi tog vremena, a od kojih su se neki u svojim pretenzijama protezali i preko hrvatskog teritorija (velikosrpska ideja, velikomađarska i velikonjemačka ideja te talijanske pretenzije prema hrvatskoj obali). Kvaternikova borba u inozemstvu imala je težište upravo na tome da afirmira na međunarodnom planu hrvatsko pitanje, da istakne pravo hrvatskog naroda na opstanak i samostalni život, da ga uključi u kombinacije evropske politike i tako odstrani opasnost od presizanja sa svih strana. Pritom je, međutim, i sam izlazio s velikohrvatskim programom.

Nakon Villafranche Kvaternik je i dalje nastojao oko oslobođenja Hrvatske. U Parizu je od princa Jerome-a Napoleona, rođaka i suradnika cara Napoleona III, nastojao (u ožujku i travnju 1860.) ishoditi pomoć za dizanje ustanka u Hrvatskoj, ali nije naišao na razumijevanje.

Francuska je u svojim nastojanjima protiv Austrije pretpostavljala Kvaterniku jaku mađarsku emigraciju koja je imala čvrste veze s domovinom. Nakon tog neuspjeha pokušao je ponovo dobiti podršku Rusije, a zatim je hrvatsko pitanje pokušao pokrenuti na vjerskom temelju. Zbog toga se obraća rimskoj Kongregaciji za propagandu vjere manipulirajući »tajnom knjigom«, spisom koji je dobio u Rusiji, a koji govori o ruskim političkim, trgovačkim i vjerskim interesima u Palestini.

Sam u emigraciji, bez ikakvih punomoći iz zemlje i bez stvarnog utjecaja u njoj, Kvaternik je doživio neuspjeh na svim stranama. Jedini rezultat njegovog rada bio je u tome što je u vrhove evropske diplomacije uveo svijest o postojanju hrvatskog pitanja. Za samog jednog čovjeka i to je bio velik uspjeh.

Svi politički savezi koje je ostvarivao ili pokušavao ostvariti bili su Kvaterniku samo političko sredstvo u borbi za oslobođenje Hrvatske i ujedinjenje hrvatskog naroda. Zbog toga nakon neuspjeha u inozemstvu ne iznenađuje njegov taktički obrat, pokušaj suradnje s austrijskom vladom. Poraz koji je Austrija doživjela u sjevernoj Italiji 1859., katastrofalna financijska situacija i nezadovoljstvo njenih naroda pokazali su pun neuspjeh pokušaja da se situacija nakon revolucije 1848/49. god. trajno riješi apsolutističkim i germanizatorskim Bachovim režimom. Nakon uvođenja ustavnih sloboda 1860. otvorene su mogućnosti da se Habsburška monarhija preuredi na najrazličitijim temeljima — od centralizma i dualizma do federalizma i personalne

unije. Rješenje je ovisilo o snazi čimbenika koji su nosili pojedine od tih programa. Kvaternik se zbog toga obratio ministru Rechbergu nastojeći ga uvjeriti da je zadovoljenje želja naroda Habsburške monarhije preduvjet njenog opstanka. Za Hrvatsku je zahtijevao maksimum samostalnosti unutar monarhije. Taj program na kojem je bio spreman surađivati s austrijskom vladom sadržavao je minimum onoga na što je Kvaternik mogao pristati kada je privremeno odustao od uspostavljanja samostalne Hrvatske na ruševinama Habsburške monarhije. Ali i taj minimum bio je za austrijsku vladu neprihvatljiv. Nakon toga Kvaternik se vratio u Hrvatsku u želji da svoj program pokuša provesti preko Hrvatskog sabora.

Rad u Hrvatskoj 1860.—1863.

U vrijeme Kvaternikova povratka u Hrvatskoj je već bila počela diferencijacija političkih struja koje će doći do izražaja napose na saboru godine 1861. a kasnije dovesti do formiranja političkih stranaka: Narodne stranke, unionističke ili mađaronske i Stranke prava. Na početku modernog stranačkog života u Hrvatskoj on će, uz Antuna Starčevića, biti jednim od osnivača i ideologa Stranke prava. Svoju ideologiju razvit će u svojim spisima (Das historisch-diplomatische Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans Krone, Zagreb 1861; Politička razmatranja na razkrižju hrvatskoga naroda I, II, Zagreb 1861, 1862. i dr.) i u saborskim govorima.

Godine 1860. najavio je car Franjo Josip listopadskom diplomom uvođenje federalističkog uređenja na temelju povijesno formiranih teritorija, ali je 1861. veljačkim patentom izvršio zaokret prema centralizmu sužavanjem ovlasti zemaljskih sabora i proširenjem djelokruga carevinskog vijeća kao centralnog parlamenta za čitavu Habsburšku monarhiju. Hrvatski sabor je sazvan da zauzme stav o odnosima Hrvatske i Ugarske te da izabere zastupnike za carevinsko vijeće. Do diferencijacije u saboru došlo je u oba pitanja.

Nakon iskustva s Bachovim apsolutizmom sabor je bio jedinstven u ocjeni da Hrvatska garancije protiv austrijskih apsolutističkih tendencija mora naći u savezu s Ugarskom. Narodnjačka većina (čiji je duhovni vođa bio J. J. Strossmayer) koja je inače nastavljala tradicije ilirizma) smatrala je da Hrvatska u budućoj zajednici s Ugarskom mora zadržati unutrašnju autonomiju i zasebnu političku individualnost. Nasuprot tome, unionisti su zahtijevali da Hrvatska stupi u uniju s Ugarskom bez ikakvih prethodnih uvjeta. Kvaternik, a s njime i Starčević, protivio se bilo kakvoj državnoj zajednici s Ugarskom. Zastupajući potpuno

EUGEN KVATERNIK.